

4028

۲۵۸
ص

کتابخانه

www.ketab.ir

«توحید افعالی و مراتب آن در اندیشه اسلامی»

نویسنده: حدیث رجبی

سرشناسه: رجبی، حدیث، ۱۳۵۸ .
عنوان و نام پدیدآور: توحید افعالی و مراتب آن در اندیشه اسلامی؛ حدیث رجبی
مشخصات نشر: قم، حکمت فراز، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: ۲۵۵ ص.

شابک: ۲۰۰۰۰۰ ریال ۷-۲۲-۹۸۹۹-۶۰۰-۹۷۸ ISBN:

وضعیت فهرست نویسی: فیبا.

موضوع: توحید

موضوع: توحید - فلسفه

موضوع: توحید - جنبه های قرآنی

موضوع: توحید - مطالب گونه گون

رده بندی سنگره: ۱۳۹۷ ت ۹ ۲۶ ر / ۴ / ۲۱۷ BP

رده بندی دیسی: ۲۹۷/۴۲

شماره کتابخانه ملی: ۵۳۶۰۰۷۵

توحید افعالی و مراتب آن در اندیشه اسلامی

حدیث رجبی

ناشر: حکمت فراز

نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۷

چاپ: قدس

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۲۰۰۰۰ تومان

شابک: ۷-۲۲-۹۸۹۹-۶۰۰-۹۷۸

کلیه حقوق این اثر محفوظ می باشد.

قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، پلاک ۳۷ B

تلفن: ۰۹۱۳۲۶۴۴۶۴۰ - ۰۲۵۳۷۸۴۷۷۳۰

فهرست

پیش‌گفتار..... ۱۰

مه..... ۱۲

فصل نخست: مفهوم توحید و اقسام آن

توحید..... ۱۶

۱- مفهوم لغوی توحید..... ۱۶

۲- مفهوم اصطلاحی توحید..... ۱۸

توحید در قرآن..... ۲۱

توحید در فلسفه اسلامی..... ۲۵

۱- فلسفه ابن سینا..... ۲۵

۲- فلسفه خواجه نصیرالدین طوسی..... ۲۷

۳- فلسفه فخر رازی..... ۳۰

۴- فلسفه ملاصدرا..... ۴۵

توحید در مذاهب اسلامی..... ۴۶

۱- توحید نزد معتزله..... ۴۷

۲- توحید نزد اشاعره..... ۴۸

اقسام توحید: توحید نظری و عملی ۵۰

توحید عملی ۶۳

ادله توحید عبادی خداوند ۶۹

فصل دوم: توحید افعالی و مراتب آن

اثبات مبدا در قرآن و روایات ۷۴

۱- معرفت الله در قرآن و آیات و روایات ۷۵

۲- شناخت نفس و شناخت خداوند ۷۶

۳- معرفت به علم حضوری و علم حصولی ۷۷

۴- اثبات مبدا در قرآن ۷۹

۵- شناخت مبدا حق در نهج البلاغه ۸۱

توحید افعالی در قرآن کریم ۸۷

۱- حضرت نوح (ع) و توحید افعالی (توکل) ۸۷

۲- حضرت ابراهیم (ع) و توحید افعالی (اخلاص و بندگی) ۸۹

۳- حضرت یوسف (ع) و توحید افعالی (وفای به عهد) ۹۱

مراتب توحید افعالی ۹۶

۱- توحید خالقیت ۹۴

۲- توحید مالکیت ۱۰۵

۳- توحید ربوبیت ۱۱۲

۴- توحید رازقیت ۱۱۶

فصل سوم: علیت و مسأله توحید افعالی

علیت ۱۲۵

۱- مفهوم علیت ۱۲۵

۲- اقسام علت ۱۲۸

۳- اقسام علیت باقصره ۱۲۹

۴- تالیف علیت و معلول ۱۳۳

۵- لزوم منخبات بین علت و معلول ۱۳۴

علیت و توحید افعالی ۱۳۶

۱- قانون علیت در قرآن ۱۳۶

۲- علیت در نهج البلاغه ۱۴۳

۳- قانون علیت و مقدرات الهی ۱۴۵

۴- قانون علیت و اراده خداوند ۱۴۶

علیت در فلسفه اسلامی ۱۵۰

۱- علیت از منظر ابن سینا ۱۵۱

۲- علیت از منظر ملاصدرا ۱۵۵

۳- علیت از منظر اشاعره ۱۵۷

۴- علیت از منظر عرفا ۱۵۹

فصل چهارم: توحید افعالی و اراده انسان

- اراده خداوند و اراده انسان ۱۶۲
- ۱- اراده خداوند و اراده انسان در قرآن ۱۶۲
- ۲- اراده خداوند و اراده انسان در مذاهب اسلامی ۱۶۳
- ۳- اراده خداوند و اراده انسان در فلسفه اسلامی ۱۷۲
- ۱- اراده سریعی و اراده تکوینی ۱۹۸
- توحید افعالی و اراده خداوند در فلسفه ملاصدرا ۲۰۶
- ۱- توحید افعالی و اختیار انسان ۲۰۹
- ۲- رابطه خداوند با مخلوقات ۲۱۰
- رابطه خداوند با مخلوقات ۲۱۷
- علم و اراده خداوند ۲۱۹
- علم واجب به مخلوقات در مرتبه ذات ۲۲۱
- علم خداوند به مخلوقات در مرتبه مخلوقات ۲۲۳
- اراده خداوند ۲۲۷
- ۴- اراده خداوند و اراده انسان در متکلمان شیعی مذهب ۲۲۹
- شیخ مفید ۲۳۱
- سید مرتضی ۲۳۰
- خواجه نصیرالدین طوسی ۲۳۰
- تبیین عقلی قرآن در باب اراده خداوند و آزادی انسان ۲۳۱

فصل پنجم: نتیجه گیری

نتیجه گیری ۲۴۰

منابع و مأخذ: ۲۴۴

میش گفتار

بی‌گمان بنیاد تمامی دین‌های الهی، دعوت به توحید و یکتاپرستی خداوند یکتا است. تا انسان به مثابه خلیفه الله به پرستش خدای واحد و یکتاپرستی دعوت گردد، سایر اعمال و دعوت‌ها ناقص خواهد بود. دین اسلام دینی توحیدی و الهی است. حقیقت دین اسلام، توحید است. علامه طباطبائی (ره) در این باب می‌فرماید: «اگر ما همه ابعاد اسلام را در هم ادغام و جمع کنیم کلمه «لا اله الا الله» به دست می‌آید و اگر این کلمه را بسط دهیم همه معارف اسلام به دست می‌آید؛ بنابراین همه معارف و آموزه‌های الهی اسلام، بسط داده شده کلمه توحید است.

قرآن کریم نیز همانند دیگر کتب آسمانی بنیاد و زیر بنای دعوت خود را بر توحید بنا نهاده است و در آیات متعددی بحث یکانگی خالق جهان هستی را متذکر و انسان‌ها را دعوت به یکتا پرستی کرده است. قرآن کریم به ابعاد مختلف توحید که عبارتند از: توحید ذاتی و توحید صفاتی و توحید افعالی به صورت کامل پرداخته است. توحید افعالی که دهمی از آن به توحید در آفرینش یا توحید در خالقیت نیز تعبیر می‌شود در اصطلاح فلاسفه به معنای این است که همه نظام‌ها و سنت‌ها و علل و معلولات و اسباب و مسببات فعل خدا و کار او ناشی از اراده خداست. موجودات عالم همچنان که در ذات خود، استقلال، جود از خدا ندارند در مقام تأثیر و علیت نیز استقلال ندارند و در نتیجه خداوند به‌طور کامل که در ذات خود شریک ندارد در فاعلیت نیز شریک ندارد. هر فاعل و سببی، حقیقت خود و تأثیر و فاعلیت خود را از او دارد.

در واقع توحید افعالی خداوند دقیقاً مصداق تسبیح مبارک «لا حول و لا قوة الا بالله» است که در فلسفه تحت عنوان قاعده «لا مؤثر فی الوجود الا الله» بیان می‌

شود. در قرآن کریم آیات متعددی، توحید افعالی خداوند را تأیید می‌کنند. آیه‌ای همچون (سوره بقره، ۱۶۵)، «همانا همه قدرت‌ها از آن خداست» که این آیه همه قدرت‌ها را منحصر در خدا می‌داند و به این وسیله بر توحید افعالی به طور صریح دلالت دارد و یا (سوره فرقان، آیه ۲) که به توحید در خالقیت خداوند اشاره دارد. یا آیه ۵۴ سوره اعراف که به توحید در ربوبیت اشاره می‌فرماید و یا آیه ۲۶ سوره ص که به توحید در حکومت پرداخته است.

به همین جهت تلاش بر این است تا در تحقیق حاضر، مساله توحید افعالی و مراتب آن را از منظر قرآن و روایات اسلامی و تفاسیر فلسفی و کلامی مورد بررسی قرار داده شود. در واقع این تحقیق در پی آن خواهد بود که ضمن استخراج آیات دل بر توحید افعالی از قرآن کریم و روایات اسلامی، آنها را مورد بررسی و تحقیق قرار دهد. با تبیین آنها نه تنها درک صحیحی از شیوه استدلال‌های توحیدی قرآن فراهم آید بلکه در باب توحید افعالی را ارائه نماید، بلکه نظریه‌های فلسفی و کلامی فیلسوفان و متالان سهروردی، سهروردی، ملاصدرا و جریان‌های کلامی نظیر اشاعره و معتزله نیز مورد واکاوی و تحقیق قرار گیرد.

مقدمه

توحید را زیربنائی ترین اصل اعتقادی ادیان توحیدی می‌دانند و به هدف اصلی و نهایی بعثت انبیاء بیان توحید و ساختن انسان کامل، یعنی انسان موحدی است که بر از ذات و صفت و فعل خدا چیزی را نبیند. بنیاد توحید کلام «لا اله الا الله وحده وحده وحده» یعنی: وحده فعلا، وحده صفتا و وحده ذاتا می‌باشد.

در این میان نقشی از مهم‌ترین مباحث در مساله توحید، توحید افعالی یا همان قول به «المؤثر فی الوجود الا الله» می‌باشد. این اصل از دل قران کریم سرچشمه گرفته است. توحید افعالی همواره نزد متکلمان و مفسران و فلاسفه اسلامی، نقشی محوری داشته است. اساساً توحید افعالی به این معنی است که همه اتفاقات هستی ناشی از قدرت و اراده و علم خداست و خداوند برای انجام دادن کارهایش نیازی به یاری موجودی غیر از خود ندارد. او قادر مطلق و بی‌نیاز از هر موجودی است. در قران کریم آیات متعددی در تبیین توحید افعالی خداوند آمده است.

بر اساس توحید افعالی، هیچ موجودی در جهان، قدرتی تأثیر گذاری و انجام هیچ کاری را ندارد مگر به واسطه قدرتی که خداوند به او داده است؛ و تمام کارها، حرکت‌ها، تأثیر و تأثرها به ذات او منتهی می‌شود و تمامی مخلوقات الهی در کارهای خودشان به ذات الهی نیازمندند. در واقع تأثیرگذاری هر موجودی به اذن خدا و در سایه قدرت و نیرویی است که خداوند به آنها اعطا کرده است. در این میان، اگر کاری به وسیله اسباب انجام می‌گیرد، آفریدگار آن وسیله را سبب نیز خداست. او همچنانکه در ذات خود شریک ندارد، در فاعلیت نیز ده شامل خالقیت، ربوبیت، مالکیت و حاکمیت تکوینی است، شریک ندارد.

بنابراین در تحقیق حاضر علاوه بر توصیف و تبیین توحید افعالی و مراتب آن در قرآن کریم و روایات اسلامی، تلاش شده است تا دیدگاه متکلمین مشهوری نظیر اشعری، شیخ مفید و یا سید مرتضی نقل شود. علاوه بر این، دیدگاه فلاسفه اسلامی نظیر ابن سینا، سهروردی، فخر رازی، طوسی و ملاصدرا به صورت مجسوط به ویژه در باب توحید افعالی، مراتب آن، علیت و اقسام آن و نیز اراده و علم خداوند در نسبت با انسان و جهان مورد تحقیق قرار گیرد.

